
ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ

Научни скупови
Књига 42

Одјељење умјетности
Књига 14

ТРЕЋИ ЛИНГВИСТИЧКИ СКУП „БОШКОВИЋЕВИ ДАНИ“

Радови са научног скупа
Подгорица, 10. и 11. октобар 1995.

Редакциони одбор:

проф. др БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ
проф. др ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ
проф. др РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ
проф. др ДРАГОМИР ВУЈИЧИЋ
проф. др БОЖО ЂОРИЋ

Уредник

академик МИЛОСАВ БАБОВИЋ

Подгорица, 1997.

СТАНА РИСТИЋ (Београд)

НОРМАТИВНА ПИТАЊА У ВЕЗИ СА ЛЕКСИКОМ РАЗГОВОРНОГ ЈЕЗИКА

1. Проблеми у вези са назначеном темом тичу се домена лексичке норме¹ која ће се у овом раду разматрати са општег становишта и са становишта њене примене у разговорном језику, језику свакодневне комуникације². Проблем је данас актуелан из више разлога, а ми ћемо истаћи два најважнија: 1) дограђивање норме савременог српског језика и 2) нормирање оног дела српског језика који традиционалном нормом није био обухватан или је обухватан недовољно. У питању је говорни језик, а нарочито његов најраширенији вид – разговорни језик. У новије време у свету и код нас и овај језички комплекс постаје предмет интересовања различитих лингвистичких дисциплина, при чему је, без обзира на извесна неслагања око неких питања (па и око одређивања самог појма „разговорни језик“), превазиђена једностраност и упрошћавање проблема, као и предрасуде о његовој инфериорности у односу на друге видове

¹ О лексичкој норми, њеним битним карактеристикама и о начину нормирања у описној лексикографији в. Ристић: 1995а, 233–240.

² На потребе нормирања говорног језика и његовог најраспрострањенијег варијетета, разговорног језика, код нас указивало се и раније (Костић: 1983, 27–28; Ивић: 1990, 92–107), при чему се имало у виду комплексност проблема, поред осталог и због мешања и међусобног утицаја различитих говорних идиома. Међутим, већ се код поменутих аутора издвајају два принципа за решавање неких проблема. То су: принцип друштвеног престижа (доминација говора урбаних средина и образованих говорника) и принцип функционалности употребе (прихватање варијетета и избора алтернатива).

језичке реализације³. Истраживања показују комплексност питања у вези са разговорним језиком, како у погледу структурне, семантичке, прагматичке и комуникативне особености његових јединица тако и у погледу његове идиоматске раслојености. Сложеним се јављају и питања улоге разговорног језика у процесима језичког развоја и у развоју појединачне и колективне спознајне свести његових корисника, као и у еманципацији њихове језичке културе и културе понашања у говору⁴. Разговорни језик постаје предмет разматрања многих лингвистичких дисциплина: социолингвистике, етнолингвистике, психолингвистике, теорије говорних чинова, теорије анализе дискурса, нормативистике и културе говора.

1.1. Пре него што пређемо на разматрање нормативних проблема у вези са лексиком разговорног језика навешћемо само оне карактеристике разговорног језика које су релевантне за нашу тему: 1) општеприхваћени начин свакодневне комуникације у ужем кругу саговорника, 2) обавезан и незаменљив другим језичким подсистемима, 3) непланиран, неприпремљен вид углавном усмене језичке реализације, 4) испољава неофицијелан, спонтан однос између саговорника, 5) одликује се повишеном експресивношћу и 6) одсуством строге кодификације⁵ (Карастойчева: 1988, 16-20) (исп. и нап. 5).

1.2. Особеност разговорног језика испољава се, поред осталог, и у лексици, али за нормативни аспект у овом разматрању узећемо у обзир

³ Темелјном изучавању разговорног језика код нас претходили су радови који су указивали на значај проучавања свих видова говорног језика који се низом специфичности разликује од писаног језика. Опет ћемо истаћи два поменута аутора: Ђ. Костића и М. Ивић. Костић на потребе изучавања лексике и синтаксе говорног језика указује пре свега са становишта неговања *говорне културе* под којом подразумева свесно и систематизовано усавршавање говорног језичког израза (1983, 25), а М. Ивић истиче велики утицај говорног језика на стандардни језик, што се у нормирању не сме занемаривати (1990, 96-107). Изучавање савременог разговорног српског (српскохрватског) језика је у току и одвија се у оквиру пројекта „Психолингвистичка истраживања” у Институту за јужословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, под руководством професорке Свенке Савић. Теоријска утемељеност изучавања разговорног језика дата је у књизи *Дискурс анализа* (Савић: 1993), а из ове области постоји више студија и радова професорке Савић. Ми ћемо навести само оне радове ове ауторке и других наших и страних аутора којим смо се служили у раду: Савић: 1984, 161-170; 1995, 131-137; Савић и Половина: 1989; Половина: 1987, 8-10; Земская: 1987, 3-47, Бельчиков: 1988, 30-35; Карастойчева: 1981, 191-198; 1988, 16-22.

⁴ О сложености питања у вези са разговорним језиком и о одређивању самог појма како га виде поједини светски теоретичари и како их сам аутор сагледава в. Симић: 1995, 5-17.

⁵ Због одређивања појмова којим ћемо оперисати у раду нужно је било одредити се у којој ћемо равни разматрати разговорни језик: да ли као функционални стил, подсистем или посебан систем (како се он иначе различито одређује). Ми смо се одредили за одређење које је дао Хајмз. По њему се, у вези са диференцирањем форми говора, разговорни језик издваја као језички/говорни *варијетет* и то по критеријуму *распрострањености (масовности) у употреби*. То га чини различитим од *говорних/функционалних стилова* који се издвајају по критеријуму *могућности избора између алтернатива* или од *регистара* који се издвајају по критеријуму *специфичности у употреби* (Хајмз: 1980, 108-109). Тако одређен разговорни језик мора се разматрати на нивоу система како га одређују још неки аутори (исп. Земская: 1987, 3-47 и Карастойчева: 1988, 16-20).

само оне специфичности на основу којих се одређене лексичке јединице издвајају у посебан слој *разговорне лексике*. Те специфичности чине јединице разговорне лексике посебним – маркираним не само у односу на друге типове лексике разговорног језика него и у односу на лексику других типова маркираности, као и на немаркирану лексику уопште. Тако се категорија разговорне лексике јавља у вези са разговорним језиком, али не обухвата целокупан лексички инвентар овог језичког система, па се као функционална категорија јавља и у идиомима нижих хијерархских нивоа, у различитим језичким подсистемима. Јединице разговорне лексике издвајају се по критеријуму *специфичности употребе* и по критеријуму *могућности избора*, што им даје карактеристике функционално – стилске и регистарске маркираности (исп. нап. 5). Само тако издвојен овај тип лексике разговорног језика чини монолитни систем различит од других типова лексике разговорног језика (типови лексике тематске, граматичке и обличке особености). Предмет нашег разматрања, дакле, биће *разговорна лексика*, а не *лексика разговорног језика*.

1.2.1. Међутим, само издвајање јединица разговорне лексике проблематично је⁶ и захтева узимање у обзир више критеријума за идентификацију, што се као проблем решава углавном у лексикографској пракси и њеној теорији при представљању њихових лексичких значења. На плану лексичких значења као најизразитија особеност ових јединица јавља се емотивно-експресивна маркираност, што их сврстава у експресивна језичка средства и чини функционалним у свим видовима неофицијелних идиома и у идиомима са експресивном функцијом (било да се та функција јавља као примарна или допунска): у разговорном језику, дијалектима, социолектима (професионалним говорима, аргоу, жаргонима – сленговима) и у идиолектима. Тако се распрострањена (масовна) употреба разговорне лексике у језику не може пренебрегавати, али се мора установљавати њихов статус у језику и правила употребе, што је опет домен лексичког нормирања. Начин представљања лексичког значења разговорне лексике реализује се, поред осталог, и као нормативни поступак, јер „дефинисана слаба уочљивост може постати и функција и вид ... одређења за ... употребу [лексичких јединица] ... изглед им може постати очигледан онда када смо их, претходно, већ успели идентификовати као необичне” (Хајмз: 1980, 112–113).

Присуство емотивних компонената у структури лексичког значења разговорне лексике маркира ове јединице као јединице нижег стила⁷, па

⁶ Препознавање маркираних јединица у разговорном језику отежава чињеница да је овај језик у свакодневној комуникацији немаркиран. „При том нам преостаје да 'немаркирани' свакидашњи говор препознајемо као такав у контексту у којем га не очекујемо, или, пак, када се он експлоатише у савим нарочите сврхе” (Хајмз: 1980, 112).

⁷ Иако се испољавање емоција у комуникацији различито вреднује, зависно од културне традиције, уопште гледано показивање емоција у комуникацији сматра се као нижи облик понашања, а присуство емотивних компонената у језичким јединицама овима даје обележје снижености, што у језичком нормирању изискује посебна правила њихове употребе (исп. Вјежбица: 1991, 50–56).

се у вези са стилском сниженошћу, такође, јавља нормативни проблем њиховог статуса у језику.

1.2.2. Истакнути проблеми у вези са значењем јединица разговорне лексике и у вези са њиховом употребом показали су и своју нормативну страну, али и више типова елемената који би се морали узимати као параметри у лексичком нормирању, било у установљењу норме било у њеној примени. То су: 1) параметар експресивне тоналности (степен тоналности: снижена или повишена тоналност, затим квалитет тоналности: позитивна или негативна тоналност); 2) параметар друштвеног престижа (употреба у стандардним или нестандардним идиомима); 3) параметар функционалностилске употребе (примереност, умесност употребе према форми говора, типу општења) и 4) параметар понашања у говору (пристојност, култура изражавања) (Ристић: 1995, 53–59, 1995а: 233–240; Телија: 1986, 49–53, 111–135). Нормативна правила овог типа садржана су у квалификаторима и у додатним елементима дефиниција у речницима, као примарним приручницима за лексичко нормирање. То су: А) квалификатори експресивне тоналности који могу бити двојаки: 1) за *квалиџетт експресивне тоналности* (који се испољава као *говорни њосџуак*), типа: вулгарно, пејоративно (погрдно), презриво и сл. (негативна експресивност); шаљиво, ласкаво, хипокористично и сл. (позитивна експресивност); 2) за *сџетт експресивне тоналности* (који се испољава као *џиџ оџиџења, форма говора*), типа: иронично, еуфемистично и сл. (ниски степен); експресивно, фамилијарно и сл. (повишени степен); просто, грубо, непристојно, интимно и сл. (високи степен); Б) функционалностилски квалификатори, типа: књишки, публицистички, поетски, фолклорно и сј.; В) квалификатори друштвеног престижа, типа: застарело, архаично, варваризам, туђица, неологизам; дијалекатски, покрајински, арго, жаргонски (сленговски), професионално и сл.

2. У даљем излагању покушаћемо да утврдимо који параметри обезбеђују статус стандардности јединицама разговорне лексике из нашег корпуса, а и који их дисквалификују из репертоара стандардних лексичких средстава. Корпус обухвата разговорни језик различитих стилова и регистара (жанрова), и то представника урбане, градске средине: снимљени пријатељски разговори високо образованих саговорника, телефонски разговори, разговори у судници, комуникација са кућним љубимцима, идиолекатски корпус образоване млађе особе; затим представника сеоске средине: идиолекатски корпус необразоване старије особе и корпус из народног језика: изреке и вицеви⁸.

⁸ Снимљени разговори су део корпуса разговорног језика који се прикупља у оквиру поменутог пројекта на Филозофском факултету у Новом Саду, под руководством професорке Свенке Савић (в. нап. 3). Захваљујући љубазности професорке Савић имали смо прилику да прегледамо већи део тог корпуса, али смо јединице разговорне лексике нашли само у поменутим типовима говорног језика, док други официјелни идиоми нису имали лексику овог типа. Од професорке Савић смо сазнали да ће корпус послужити за израду речника савременог српског разговорног језика. Потпуни подаци о овом корпусу и о другим изворима дати су у литератури.

3. Корпус нам показује да за нормативни статус јединица разговорне лексике нису пресудни параметри функционалностиске употребе ни параметри друштвеног престижа него параметри емотивно-експресивног тоналитета. Зато ћемо разговорну лексiku из корпуса представити по овом последњем параметру.

3.1. Први тип чини разговорна лексика неутрализоване експресивности или експресивности ниског степена која се може чути у многим срединама и у кругу саговорника различитог образовања, социјалног статуса и узраста. Њу у нашем раду репрезентују корпуси разговорног језика представника стандардних разговорних идиома из различитих ситуација: полуофицијелне ситуације саслушања у судници, ћаскање између пријатељица, телефонски разговори и разговори високообразованих особа. Тако имамо примере⁹: *мајтори* и *ћале*, у истом значењу; *леви*: Мислим, неки *леви* олош; *мангуй*, *кева*, *млајишии се*: Ја се *млајиш* по планинама већ више од тридесет година; *насамаришии* (некога), *ждероња*, *гајба*, *мајторац* „старија мушка особа”, *мајторци* „родитељи”, *мајора* „мајка”, *ишиијада*: Директор је *ишиијада* жива! Сваки дан долази у друкчијим коцкастим комплетима; *левак*: Неки *левак*, овај, неки полицајац, али згодан ... Има велику плату; *ишии* и *риба* (*маца*, *мачка*, *женска*) све са значењем „женска особа”, али са различитим конотацијама: Кад та кола пролазе ... ти се окренеш, тип иде с неком *мацом*; А: Сад је /девојку/ видиш. С: *мачка* ... *риба*!; Закаснила сам. *Женска* отишла негде; Видим да сте *женске* почеле да носите ципелице; *сујер*, *смујишии* (нешто), *клинци*, *Југовићи*, *цабака*, *крвав*: Јао, Бисерка, *крвава си*!; *фрка*: *Фрка* бре, нису им још дали таблицу /за кола/; *лова*, *клоја*, *ишизнуиши* (*иошизизишии*), *даса*, *сјирашан*: А знаш ону Наташу?! Удала се. Нашла *сјирашног дасу*; *килаво*: Треба трамвајем да долазим овде и увек носим неке ствари, тако ми је *килаво*; *народњак*, *зезаиши се*, *лујетишии*, *ишиишревка*, *ирофан*, *фазон*, *ижедрераваиши се*: Тако смо спремали клопу... и *ижедреравали* смо се.

Разговорна лексика у наведеним примерима, без обзира на порекло, као масовно, фреквентно средство изражавања у свакодневној комуникацији представника многих друштвених средина морала би се сврставати у стандардна језичка средства. Статус јединица наведеног типа у описној лексикографији би се могао одредити квалификаторима типа: разговорно или експресивно.

3.2. Контекст вицева и народних изрека садржи карактеристичан тип разговорне лексике у којој се мешају јединице наслеђене народне лексике и лексике савремених жаргона (сленгова). То су примери типа: *шевишии*, *ишиицанишии се*; *чујаво*: Било је *чујаво*; *сукаиши* „лагати”, *иојирчкало*, *гољо*, *ишољо*, *недођија*, *ијандарија*; *осијаиши краишак* „претрпети штету”, *фарбаиши* „лагати”; *шуша*, *мамијара*, *ћакнуиш*, *звекнуиш*, *иандри*; *иуишило*: Ту и *иуишило*; *иужногледка*; *ишејешкииши се*: Сав се *ишејешкио*; *иришило*: Пукло *иришило*;

⁹ У навођењу примера контекст ћемо давати само у случајевима нејасног и необичног значења или необичне употребе.

смрадићи: Он кади и *смради*; *дувибрк* „љутит човек”, *дри систем*, *вуновлачарићи* „причати опширно”, *лакџарош*, *лајонац*, *кречана* „сенилност”; *шишаћи* и *шљивийћи*, у истом значењу; *камкало*; *џеџља*: Има *џеџљу*; *изгубидановић*, *извисийћи*, *збрдаздолисано*; *нафайџирайћи* се „обогатити се”; *црковица*; *жвака*: *Жвака* за лудака; *жвакало*, *фора*. Карактеристични су изрази којим се неко квалификује по одређеном својству, типа: Он је: *марка*, *велика зверка*, *муџтра*, *шарџа*, *лисац*, *видра*, *дрвендека*, *дрешивеџи*, *звонозвек*, *јајара*, *јак шџих*, *секаџерса*, *зврк*, *левак*, *леџиџерушка*, *уврнуџ*, *ћакнуџ*, *ударен*, *шумаџе*, *муџтра бечка*, *мућак*, *оџкачен*, *џечен*, *свилен*, *сџирина*, *џврд орах*, *џроџа*, *џруб*, *цвећка*.

Ова лексика показује повишен степен експресивне тоналности негативне обојености, на основу чега се, без обзира на фреквенцију, масовност употребе и заступљеност код представника свих друштвених средина, у већини случајева не би могла сматрати примереним (пристојним) средством у говорном опхођењу. Такав њихов статус у речницима одређивао би се квалификаторима типа: пејоративно, погрдно, подругљиво, презриво, иронично, вулгарно и сл.

3.3. Разговорну лексика високог степена експресије репрезентује лексика разговорног идиолекта једног књижевног лика, главне јунакиње у Селенићевом роману *Убисџиво с џредумишљаџем*¹⁰. Ова образована представница урбаног омладинског жаргона (сленга) свесно (намерно) руши правила конвенционалне пристојности у комуникацији употребљавајући не само лексика високог степена експресије негативно обојену и вулгаризовану него и опцену лексика. То је лексика аргоа и сленгова непрестижних социјалних средина, али и околионална лексика њеног идиолекта. Оваква грубост и неуглађеност у комуникацији не може се сматрати пристојном, али је често неизбежна, јер је ситуационо мотивисана као једини адекватан начин комуникационог општења. При одређивању статуса разговорне лексике овог типа не може се пренебрегнути учесталост њихове употребе и масовна заступљеност у свим социјалним срединама (Савић: 1995, 131–137). У случају јунакиње романа оваква лексика је једино средство одбране од разних видова породичне и друштвене репресије, што показује употреба великог броја лексема са негативном конотацијом у јавној, официјелној, фамилијарној и интимној комуникацији. То су примери типа: *гадура*, *џандур*, *креџен*, *кадровик*, *авеџиња*, *ћоџавко*, *данџара*, *замлаџа*, *жгољавко*, *јаџо*, *оџџурати*, *кусати*, *бркнуџи*; *укокаџи се* „убити се”, *жваџзнуџи*; *наџуклаџи се* „сакупити се на једном месту”; *кереџека*, *нокџираџи*, *џриваџињак*, и *џрива* „приватник”, *бураз*, *Голник*, *избљувак* (за човека), *шибицарићи* „причати напразно”, *жвака* и *жвакаџи* се са основним значењем глагола „говорити”, *(у)жџдракаџи*, „видети”, *заџелебаџи се* „заљубити се”, *малкоџ*, *чов* (човек,

¹⁰ Језик овог романа својом социјалном, узрасном и функционалностишком раслојеношћу може да буде захвалан корпус за различите приступе савременом језику најурбаније београдске средине и токовима његовог развоја у коме је најизразитија појава мешања (интерференције) и прожимања између свих идиома, па и стандардног.

човече), *диџл хем* (дипломирани хемичар), *фоџошљокор*, *бисџиренце*, *комуњара*, *џинџара*, *њокалица*, *заврнуџи* „преварити”, *шмекер*, *увоболни* (према изразу: боли ме/га и сл. уво), *збрдоздолисаџи*, *свекриви*, *кафић*, *џрофа*, *џрофан*, *Амер*, *факс*, *шиџи*, *банка* „година”, *декинџираџи*, *бувара*, *ћоркираџи*. У вулгаризовању садржаја јављају се и опцене речи, типа: *уџиш-чича* или *уџиш* (од борца), *џрдоња*, *џрдација*, *мудросер*, *срање*. Опсцена лексика се јавља и у именовану опсцених садржаја. Употреба еуфемизама за исте садржаје губи смисао „маскирања” опсцености у контексту експресије високог степена. Тако се садржаји у вези са сексуалношћу исказују речима типа: *јебање*, *јебачина*, *џуцаџи*, *џалиџи се* (на неког) *џовалиџи* (некога), *расџурање*, *кембечење*. Опсцена лексика се употребљава и у псовкама, а из мноштва псовки које имају различиту функцију навешћемо само неколико типичних у функцији партикула или узречица: ма ко им *јебе* матер; *јебоџе*; *јеби* га; *јебеш* ме тужну; *јеби* га, тетка; и псовке у којима је изостављена опсцена реч, али се подразумева: *нек се носе мало*; *очин смо исти*.

По високом степену експресивности негативног тона истом типу припадају јединице разговорне лексике које се јављају у причању старије припаднице сеоске, руралне средине о својим младалачким љубавним доживљајима и незадовољеним сексуалним страстима. Текст је објављен у часопису *Расковник* и садржи примере типа: *офрљасџо* „онако како не треба” (о детету); *фермаџи*, *клемџоња*; *џрзаџи*” „покушати нешто”, *заџрџак* „ситан, жгољав човек”, *дрвендекасџи* и *џрцољак*. Иако се за садржаје везане за секс и полне органе употребљавају само еуфемизми, и у овом случају ефекат ублажавања опсцености губи се, такође, због повишене експресивности. То показују примери типа: *туцаџи*, *издрндаџи*, *дрндање*, *џрчевина*, *набосџи*; затим називи за мушки полни орган: *сџојко*, *џалаврџак*, *џаљеник*, а за женски: *сџојна*. Опцене речи се употребљавају и за вулгаризацију садржаја, па имамо примере типа: *дуџоша* и *курва* у истом значењу; *дуџе* (погрдно за полне органе) и *најебаџи* у значењу „проћи лоше, настрадати”. Употребљена је и једна псовка: *јебем* ти мајку крмеливу и мрсољиву.

3.3.1. Употреба опсцених речи и псовки оцењује се као најгрубљи (највулгарнији) начин непоштовања говорне норме и норми понашања и као израз личне некултуре и ниског степена културе уопште, што се традиционално приписивало припадницима нестандардних говорних идиома. Наш корпус, као и новија истраживања демантују овакве предрасуде (Савић: 1995, 131–137). Показало се да је употреба оваквих јединица у говору одраз не само афективних стања говорника него и других нејезичких елемената комуникације. Домен лексичког нормирања јесте да се одреди њихов статус у језику, и то се у лексикографији чини или у дефиницијама или употребом квалификатора типа: вулгарно, опсцено, скарадно, грубо и сл. (Ристић: 1994)¹¹. Учесталост и масовност

¹¹ О нормирању опсцене лексике у описној лексикографији и уопште о проблему опсцености у лексичком систему в. Ристић: 1994 (рад је предат за штампу).

употребе опсцених речи у свим друштвеним срединама као и ниво говорне културе уопште зависе примарно од конвенционалне норме која увек одражава друштвене прилике и социјално-психичка стања говорника једне језичке заједнице.

3.4. У корпусу комуникације са животињама јавља се разговорна лексика високог степена позитивне експресивности, што карактерише обично интимне комуникације у којима се изражавају пријатељска осећања и добре намере у кругу породице, пријатеља, у разговору са децом и сл. То је лексика типа: *њуџајџи, клоја, љујко, чујерак, севај и бриши* у истом значењу, *јадничак, добрица, чудо и чудовишће, крејен, младић, злоћвор* (благи прекор), *шайурда и шайурдача* (употребљено хипокористички), *йокварењак глујави* (о псу), *живошњо* једна, *најајкиџи се, блеса и блесоња, йрасе* (дебело) и *свињица* (обе употребљене за куче), *саможиви сџворе, зверко бленџава, лениџино, мајори мој, сквик, крејенисимо, слајкишка, кера и керейина, рођење, куче, ушице* (за псеће уши), *кукице* (у тепању псу), *љубацајџи, йљуца* (у прекору), *живошњка, црвендаћ, мрмељ и мимица* (за псећи „крмељ“), *халавко*.

4. Показујући типове разговорне лексике у корпусу покушали смо да укажемо на смисао и домене лексичког нормирања. Истраживање је показало да нормирање разговорног језика, па и разговорне лексике, надилази оквире лексичке норме. Примарну улогу у регулацији овог језичког система има конвенционална норма. Она обухвата нејезичке елементе комуникације. То су: друштвена средина, комуникациона ситуација, садржај комуникације, циљеви и намере, социјални и узрасни статус учесника комуникације и сл.¹²

5. Правила која се заснивају на наведеним елементима део су комуникативне компетенције говорника једног језика, која су у лингвистичкој теорији позната као *йравила инџеракције* (Хајмз: 1980, 110). На њима се често инсистира, па се занемарују правила која се тичу језичких јединица. Али када се само на основу њих покуша одредити шта је то што се у говорној реализацији проглашава као добро (стандардно) или лоше (нестандардно), губе се критеријуми оцене, па и инсистирање на правилима постаје депласирано. По Хајмзу неоспорно је да носиоци различите културе света моле, куну, преклињу, одговарају, поучавају, туже се, жале, опраштају, тумаче, саветују, уверавају, наређују, распитују се, вређају, шале се, ругају се, оговарају итд. (1980, 195), и то се само по себи не може доводити у питање. Не могу се доводити у питање сами по себи ни други елементи комуникације, па ни језичке јединице. Али се, по Хајмзу, у нормативном смислу могу поставити сложена питања: ко може

¹² По Хајмзу (1980) говорни акт је конвенционално условљен, па је највећи део знања о статусу исказа и актова којим говорници располажу непосредан и апстрактан (96–98), а само је у одређеној мери доступан лингвистичким разматрањима и то у оном делу у коме се формализују односи између бројних елемената говорења. Хајмз наводи 16 таквих елемената – компонената (98–114), а задатак лингвистике је и да проучава услове под којима ће неке од тих формализација бити прихватљиве (195).

или треба да говори, када, како, где и коме (195). Занимљиво је да се са овим компетентним схватањем сложености говорне норме подудара и лаичко размишљање једног испитаника о језичкој норми представљено у истраживању Весне Половине. Оно гласи: „Много је важније нормирати правила јавних говора и свих разговора: шта, када, како, коме говорити ...” (Половина: 1995, 253).

6. Из наведених приступа, и из других које имамо у виду кад је у питању нормирање говорног/разговорног језика (говорна норма), очигледно је да је улога лексичке норме и правила употребе лексичких јединица да допуњавају конвенционалну норму, и да се та правила могу давати само у виду нормативних порепорука („инструктивна правила”, Симић: 1991, 20). Она регулишу формализацију језичког израза тако да се на плану говорне/стилске норме може оцењивати не само коректност понашања него и стандардност, примереност употребе и култура изражавања.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Бельчиков: 1988 – Бельчиков Ю. А., О культурном коннотативном компоненте лексики, *Язык: система и функционирование*, „Наука”, Москва, 30–35.

Вјежбица: 1991 – Wierzbicka Anna, *Cross-Cultural Pragmatics, The Semantics of Human Interaction*, Trends in Linguistics, Studies and Monographs 53, Editor Werner Winter, Mouton de Gruyter, Berlin. New York.

Земская: 1987 – Земская Е. А., *Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения*, „Русский язык”, Москва.

Ивић: 1990 – Ивић Милка, *О језику Вуковом и вуковском*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад.

Карастойчева: 1981 – Карастойчева Цветана, Към въпроса за терминологичното регламентиране в социалната диалектология, *Български език XXXII/3*, Институт за български език, Българска академия на науките, София, 191–198.

Карастойчева: 1988 – Карастойчева Цветана, *Българският младежки говор*, Наука и изкуство, София.

Костић: 1983 – Костић Ђорђе, Савремени проблеми културе говора, *Актуелна питања наше језичке културе*, Просветни преглед, Београд, 25–35.

Половина: 1989 – Половина Весна и Савић Свенка, *Разговорни српскохрватски језик*, Институт за јужнословенске језике, Филозофски факултет, Нови Сад.

Половина: 1995 – Половина Весна, Језичка норма у очима говорника, *Научни састајанак слависта у Вукове дане 24/1*, Београд, 249–254.

Расковник: 1993 – Како је баба Роса играла у ђавољем колу, *Расковник XIX/73–74*, Београд, 64–74.

Разговорни корпус – Избор емпиријског материјала из разговорног језика прикупљеног у оквиру пројекта „Психолингвистичка истраживања” у Институту за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, у периоду од 1981. до 1994, руководилац Свенка Савић.

Ристић: 1994 – Ристић Стана, *Ойсцене речи у Речнику САНУ*, рад примљен за штампу за зборник посвећен научном скупу „Опсцена лексика”, одржаном у Нишу 1994.

Ристић: 1995 – Ристић Стана, Лексичке јединице као носиоци стилске информације, *Научни састајанак слависта у Вукове дане 23/2*, Београд, 53–60.

Ристић: 1995а – Ристић Стана, Неки аспекти нормирања у лексикографији, *Научни састајанак слависта у Вукове дане 24/1*, Београд, 233–240.

Савић: 1984 – Савић Свенка, Принципи стварања неологизма у српскохрватском језику, *Лексикографија и лексикологија*, Нови Сад – Београд, 161–170.

Савић: 1989 – Савић Свенка и Половина Весна, *Разговорни српскохрватски језик*, Институт за јужнословенске језике, Филозофски факултет, Нови Сад.

Савић: 1993 – Савић Свенка, *Дискурс анализа*, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Нови Сад.

Савић: 1995 – Савић Свенка, Истраживање савременог градског комплекса: употреба псовки у конверзацији, *Научни састајанак слависта у Вукове дане 24/1*, Београд, 131–137.

Селенић: 1993 – Селенић Слободан, *Убивство с предумишљајем*, Просвета, Београд.

Симић: 1991 – Симић Радоје, *О нашем књижевном језику*, Никшић.

Симић: 1995 – Симић Радоје, Лингвистички статус разговорног језика, одн. колоквијалног стила, *Научни састајанак слависта у Вукове дане 23/2*, Београд, 5–17.

Стојчић: 1987 – Стојчић Ђоко, *Сјај разговора, народне изреке*, ИРО „Градина” Ниш, НИРО „Јединство” Приштина.

Телия: 1986 – Телия В. Н., *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц*, „Наука”, Москва.

Хајмз: 1980 – Хајмз Дел, *Етинографија комуникације*, БИГЗ, Београд.

Stana RISTIĆ

NORMATIVE ISSUES REGARDING THE LEXIS OF COLLOQUIAL LANGUAGE

Summary

In the first part of the paper we have demonstrated the difference between the notion *colloquial language* and notion *colloquial lexis* as well as general traits of colloquial lexis. General properties of colloquial lexis are conditioned by presence of expressive components in their lexical meaning, which in functional-style respect determine them as means of expression in some speaking/functional styles, even the colloquial language.

In the corpus analysis we have demonstrated various types of colloquial lexis, which is differentiated by norms of criterion of *expressive tonality* (lowered, raised and high tonality). In this way the colloquial lexis with neutralized or decreased expression and lexis with high level of positive expression appears as standard or potentially standard one. The lexis of increased and high level of negative expression and obscene lexis appears as not standard or potentially not standard one.

The research has demonstrated that in the domain of colloquial language *lexical norm* occurs as a part of a more complex *speech norm*. The rules of lexical norm have the power of recommendation and they determine the status of lexical units in the system. The rules of application of these units in speech (communication) are regulated by conventional, *interaction norm* relying mainly on the extra linguistic elements of communication. Standard/not standard use of lexical units and the level of speech culture is regulated by speech norm which reflects not only the linguistic status but also the social circumstances as well as social-psychological conditions of speakers in a linguistic community.